

USA GAV OSS VÅR FÖRSTA KVINNLIGA LÄKARE

Gotländskan Emily korsade Atlanten för sina drömmars mål

Sveriges första kvinnliga läkare var inte först. Redan 15 år innan Karolina Widerström fick sin läkarexamen examinerades gotländskan Emily Spörck vid Hahnemann Medical College i Chicago. I Sverige var den utbildningen då hindrad för kvinnor enligt lag.

Emilys legitimering var resultatet av en nästan livslång strävan att få utöva läkaryrket. Vägen dit togs via Pontins läkarbok, hennes intresse för engelska, arbetet som sjukgymnast samt makens sjuklighet och misslyckade affärer.

Den 27 mars 1825 föddes Anna Susanna Gunilla Emilia på Hallute Gård i När socken på södra Gotland. Hennes pappa var friherre Emil von Vegesack och hennes mamma hette Sophia, född Lythberg. Fadern var vid den tiden kapten för nationalbeväringen och 1837 tillträdde han en tjänst som tullinspektör vid Burgsvik på Gotland och familjen flyttade dit.

Emilys föräldrar upptäckte snart att deras äldsta dotter var ovanligt begåvad och de ville ge henne den bästa uppfostern och skolkunskaper som på den tiden kunde erbjudas en flicka på Gotland. Därför fick hon redan vid åtta års ålder börja i fröknarna Molanders ansedda skola i Visby där många av Gotlands föregångskvinnor fått sin skolgång, t ex Elfrida Andrée som blev Sveriges första kvinnliga kyrkoorganist, Betty Petersson, Sveriges första kvinnliga student och den i hela Europa så firade sångerskan Mathilda Enequist.

Under sin skoltid i Visby studerade Emily i fröknarna Molanders »Mamsellskola» där man lade stor vikt vid språkundervisningen. Franska språket

var salongsspråket vid den här tiden, därefter kom tyska. Som tredje språk kom engelskan. Emily var särskilt intresserad av det engelska språket och hennes kunskaper i engelska kom att bli avgörande då hon senare i livet skulle utbildas till läkare. I hemmet fick hon lektioner i latin av sina bröders lärare.

Som en bisyssla till tullinspektörstjänsten hade fadern ett litet eget apotek och efter egna recept blandade och delade han ut mediciner till traktens be-

folkning som han också vaccinerade. Dessa sysslor hjälpte Emily fadern med. Hon var överlycklig då hon på faderns kontor kunde få tillfälle att läsa i hans största bokskatt – Pontins läkarbok. I den fanns också förslag till ett sockenapotek. Det är väl troligt att fadern haft detta som riktmärke då han startade denna sin bisyssla.

Sockenapotek var vanligt förekommande både på Gotland och i övriga Sverige. Det var ont om läkare och därför fick ofta klockaren bistå sockenborna med råd och hjälp vid sjukdom. Han fick bedöma om läkare från staden borde eftersändas eller om han själv kunde ordinera lämplig medicin och behandling. Att »slå åder» (åderlåta) och att smittkoppsvaccinera sockenborna hörde ibland till hans åligganden. I Burgsvik blev det Emilys fader, friherre Emil

von Vegesack, som självpåtaget skötte denna syssla.

När Emily var femton år inträffade en händelse som kom att ha en avgörande betydelse för hennes framtida yrkesinriktning. Det var på sommaren, Emilys mor var på besök hos en prästfamilj flera mil från hemmet. Det var varmt och hon hade badat i öppna sjön och ådragit sig en häftig hjärnfeber. När familjen i Burgsvik fick reda på detta, skyndade sig Emily till moderns sjuklägger och med sig hade hon Pontins läkarbok. Med vägledning av boken föreskrev hon vad som hon trodde var lämplig behandling av modern med resultat att modern efter två dagar var på bättringsvägen. När läkaren sent om siders anlände från Visby, klappade han Emily på axeln och sa: »Ni har räddat er mor.»

Pontius läkarbok blev Emilys ledstjärna

Naturligtvis spred sig ryktet om Emilys medicinska kunskaper. Hemkommen till Burgsvik igen fortsatte hon att efter bästa förmåga med råd och läkemedel bistå ortsbefolkningen när fadern var förhindrad.

Det var Pontins läkarbok som blev ledstjärnan för Emily, som efter många år och märkliga öden så nådde fram till läkaryrket.

År 1849 tog fadern avsked från sin tjänst som tullförvaltare i Burgsvik och familjen flyttade till Visby. Faderns hälsa var bräcklig och han avled 1855. Emily och hennes syskon fick hjälpas åt att försörja familjen, Emily genom att ta emot sömnadsarbeten. Det var inte läge just då att tänka på läkaryrket.

Under tiden träffade Emily en norsk styrman, Peter Bruno Spörck, som tillhörde en av Norges äldsta sjömanssläkter. Förbindelsen mellan de båda uppehölls genom brev. Nio år senare – den 9 januari 1856 – och som lycklig brud lämnade hon sin barndoms ö och hela sin släkt för att bosätta sig i Bergen.

Under en av mannens längre färder som kofferdikapten (kapten på ett handelsfartyg) insjuknade Emily och blev rekommenderad att återvända till Sverige för att vid Hartelii gymnastiska institut få behandling. Där återvann hon

Författare

INGEBORG LINGEGÅRD
Visby

sin hälsa och vid samma läroanstalt studerade hon sedan den svenska sjukgymnastiken. Efter erhållet diplom återvände hon till Bergen där hon under fyra år framgångsrikt verkade som sjukgymnast.

Maken hade tröttnat på sjön och gick iland för att ägna sig åt affärslivet. Han slog sig ner i Ålesund, en stad på Norges västkust som hade en omfattande skeppsfart med bl a utförsel av fisk och fiskprodukter. Hans affärer misslyckades och han reste då till det hägrande landet i väster, Amerika, för att göra sin lycka. Han reste ensam, men det var meningen att Emily och fostersonen skulle komma efter så fort han hade etablerat sig. Det gick lika illa där som i Ålesund och det knäckte honom. Han blev en bruten man och repade sig aldrig.

Barndomsdrömmen levde fortfarande

Hemma i Bergen hade Emily gott om arbete som sjukgymnast men hon hade inte givit upp sin barndomsdröm att en gång bli läkare. Hon grubblade ständigt över hur det skulle gå till. I Skandinavien

var det omöjligt på den tiden för en kvinna att få tillträde till medicinska fakulteter. I Schweiz gick det bra att studera medicin, men hennes kunskaper i franska var inte så goda. Däremot klarade hon det engelska språket ganska bra. Alltsedan skoltiden i fröknarna Molanders skola i Visby hade hon underhållt och utökat sina engelska språkkunskaper, och i Amerika fick kvinnor utbildas till läkare. Där fanns ju också mannen som hon behövde ta hand om.

Det var ett äventyrligt beslut hon fattade då hon övergav sin inkomstbringande verksamhet i Bergen och alla sina goda vänner där. Hon sålde av familjens bohag och reste iväg tillsammans med den trettonårige fostersonen; några egna barn hade hon inte.

Det hade då gått ungefär ett år sedan mannens avresa och hon sökte upp honom i Wisconsin. Ett halvår senare var makarna och fostersonen bosatta i Chicago dit de kom för att stanna. Här fanns den läroanstalt hon sökte, Hahnemann Medical College (för studerande av båda könen).

Men först måste hon lösa de ekonomiska problemen. Varifrån skulle hon

få pengar för att bekosta uppehållet för familjen under studietiden? Den trettonårige fostersonen fick anställning vid ett gasverk med en lön av 20 kronor i veckan. Emily öppnade en platsförmedlingsbyrå, en så kallad »Intelligence bureau», och givetvis använde hon sig också av den möjlighet som då fanns att som läkarkandidat öppna egen praktik. Men trots detta blev hennes studietid fylld av försaker och vedermödor. Exempelvis brukade hon, för att spara in de 20 öre som resvägen kostade den en svensk mil långa vägen mellan läroanstalten och hemmet, gå till fots.

Klarade studierna på bara två år

Emily hade ett försprång framför många av sina studiekamrater: hon hade redan från sin tidiga barndom hjälpt fadern med hans sockenapotek och med omplåstring av sockenborna och hon hade utbildat sig till sjukgymnast. Därför blev Emily Spörck redan efter två års studier färdig med den fyraåriga kursen, och erhöil den 25 mars 1873 diplom både som medicine och kirurgie doktor med högsta betyg av 18 samti-

Pontins läkarbok

Magnus Martin af Pontin (1781–1858) var ättling i fjärde led till biskopen i Linköpings stift, Magnus Pontinius (1623–1691). Han blev med dr i Uppsala 1806, utnämndes till hovmedikus 1807 och till livmedikus 1809.

År 1817 blev denne läkare adlad, han blev 1:e livmedikus 1825, medicinalråd 1841–1852, riksdagsman 1834–1848. Han grundade Svenska trädgårdsföreningen och var även skönlitterärt verksam både på vers och prosa. Pontins mest spridda verk i Sverige är förmodligen boken »Anvisning till Valet af läkemedel för Allmänna Sjukvården, till inrättande af Socken-Apothek» ett arbete som han fått i uppdrag av Kongl. Sundhets-Collegium att författa. Den läkarboken kom under lång tid att bli ett riktmärke för alla socknar runt om i landet som hade Socken-Apothek. Det var den här boken som blev ledstjärnan för Emily von Vegesack som efter många år och märkliga öden så småningom ledde fram till läkaryrket.

I doktor Pontins läkarbok fanns *Förslag till inrättande af en Medicamentskista för Socken-Apothek*.

»En Medicaments-kista bör innehålla afdelade rum för:

1. Åtta st. kvarters burkar och flaskor till förvarande af: Kräksaltpulver. Kräkrotpulver, Laxersalt. Lösande pulver. Kylande pulver. China-pulver. Afvägde Kamferpulver. Sura droppar.
2. Fyra st. half-kvarters Burkar och

Flaskor, för Rabarberpulver. Svafvelpulver. Svett drivande mixtur. Bly-ättika.

3. Åtta mindre burkar och flaskor, för Laxer-piller. Hel Kamfer. Opii-piller. Opiidroppar, Hoffmans droppar. Prinsens droppar. Bröst-elexir. Vitriol- eller Svafvelsyra.
4. Rum för Pulver och Flaskor, till mineralsura Rikningar.

5. Tre eller fyra pipor och blåsor till Lavemang.
6. En Blodstämme eller Tourniquet, med puta, band, skiva och omvridare.
7. Smärre Träd-mått, mensuræ, om en theskeds eller half drachmas rymd, för mätning af pulver. – Äfvenså tvänne eller flera matskedar och theskedar af tenn eller förtennt jern, till våta medicamenters mätning (utom de sura dropparne och svafvelsyran, som angriper metaller).
8. Capsler, papper afvikta till pulvers fördelning.
9. Medicinal-vigter, och några smärre chirurgiska instrumenter, såsom Lancetter och en Bistouri, vore äfven av stor nytta att här äga till hands. Slitet Linne och Bindor.

Både Flaskor och Burkar böra lämpligast hafva en fyrsidig form, och rummen i Medicament-kistan, rättade derefter, fodras med kläde.

Alla glasen bör vara väl korkade, öfverbundne, och med nummer och påskrift försedde, samt bör, åtminstone flaskan för vitriolsyran, hafva inslipad glaspropp. En efter numreringen skrifven förteckning bör i medicamentkistan förvaras. Kryddor och Plåster inpackas der i serskilta rum.»

Läkaren Pontin skriver i sin läkarbok att det är viktigt att apotekare, i såväl huvudstaden som i landsorten inreder och tillsaluhåller för ändamålet tjänliga kistor med glas och tillbehör.

digt utexaminerade kvinnliga läkare. Hon var då 48 år. (14 dagar tidigare fick svenskfödda fröken Charlotte A Yhlén doktorsexamen vid »Womans Medical College of Pennsylvania». I Sverige fick den första svenska kvinnan, Karolina Widerström, sin legitimation den 28 maj 1888.) Emilys man fick aldrig uppleva hennes examen, han avled redan 1869.

Emily hade haft för avsikt att återvända till Norge och ägna sina krafter och kunskaper åt de norska kvinnorna, men stannade kvar i Chicago. Redan från början fick hon många patienter till sin praktik trots att manliga kolleger försökte att sprida rykten om att hon var oduglig. Men det hade istället motsatt verkan.

Mestadels ägnade sig Emily åt barn- och kvinnosjukdomar, men i de familjer där hon var anställd som husläkare brukade också männen konsultera henne.

Hela hennes liv som läkare var fyllt av hårt arbete, faror och självupproffring. Många gånger tvingades hon vid akuta sjukdomsfall att gå, ibland springa, långa vägar mitt i natten för att sedan kanske ligga på ett kallt och dragigt golv flera timmar hos en kvinna som skulle förlösas. I vissa fall skynda ut för att med egna medel köpa det allra nödvändigaste till den nyblivna modern.

Arbetade kostnadsfritt bland de fattigaste

Under åtta år höll Emily Spörck föreläsningar vid Chicago School of Midwifery (läroanstalt för barnmorskor) och under den tiden skötte hon också ett mindre barnbördshus och praktiserade tillsammans med sina elever kostnadsfritt bland stadens fattigaste befolkning. Den tiden var den arbetsammaste under hela hennes mödosamma liv.

Som medlem av Womens Christian Temperance Union verkade hon för nykterheten. Med tämligen stor framgång förde hon inom Social Purity under hela livet en kamp för ökad hygien för att bli minska barnsängsfeber, en sjukdom som ofta hade dödlig utgång. Hon tog sig an prostituerade kvinnor och återförde dem till ett människovärdigt liv.

Hon var även Rebeccasyster, dvs tillhörde den kvinnliga delen av Oddfelloworden, samt medlem av Eastern Star, en avdelning av frimureriet i Amerika. I sin egenskap av ordförande och läkare arbetade hon en lång tid inom den skandinaviska grenen av Knights and Ladies of Honor, en förening för understöd till familjer vid sjukdoms- och dödsfall. Även i ett annat liknande sällskap, Ladies of Maccabees of the World var hon ledamot som läkare. Hon var också synnerligen aktiv medlem i

EN SKANDINAVISK DOKTORINNA HÄKTAD FÖR FOSTERFÖRDRIVNING

I lördags förmiddag kom doktor D.C. Stillians till Madisonsgatans polisstation och anmälde att han dagen förut blivit kallad till en sjuk flicka, som samma dags afton avled under misstänksamma omständigheter. Två polismän begåvo sig då på doktors anvisning till Sangamogatan No 102, där de funno liket efter Nellie Ryan. Doktorinnan Emelie Spork, en svenska som genomgått en kurs för barnmorskor i Stockholm, hade haft patienten under behandling och vid visitation i hennes mottagningsrum 391 W. Madisongatan påträffades undangömda de för fosterfördrivning nödiga instrumenter.

Doktor Stillians hade av den avlidna själv hört att hon haft missfall, och alla tecken häntyda på att hon undergått en fosterfördrivning. Nellie kom för tre veckor sedan till det hus där hon avled; en ung man Dougherty, som sedemera befunnits vara brorsare på Northwesternbanan hade beledsagat henne dit och föregivit att hon var hans

halvsyster. Dougherty har försvunnit. I dag måndag, skall förhör hållas med fru Spork som fortfarande hållas häktad.

I tidningen Svenska Amerikanaren Tribunen, 24 oktober 1877, kunde man läsa denna artikel, som är ett exempel på hur manliga läkare försökte svartmåla Emily Spörck. Artikeln innehåller en del felaktigheter – kanske medvetet planterade. Emily var legitimerad läkare (och undervisade även barnmorskor) och hade därför naturligtvis förlösningssinstrument på sin mottagning, som inte alls behövde vara undangömda. Sin utbildning fick hon vid Hahmimann Medical College i Chicago, hon hade inte genomgått någon barnmorskekurs i Stockholm. Med några rader i slutet av artikeln dementeras händelsen.

Det gläder oss att omtala att fru Spork befunnits oskyldig och i måndags frigavs ur häktet. Coronern (undersökningdomaren) avgav det utlåtandet att Nellie för 14 dagar sedan undergått en fosterfördrivning, sålunda innan fru Spork någonsin tillkallades.

flera lärda samfund. Ett erbjudande som undersökningsdomare i Emunds County, Syd-Dakota, avböjde hon.

Lyckan att själv föda barn blev Emily inte förunnat, men hon blev mor till sju fader- och moderlösa barn som hon tog hand om efter födelsen och som alla fick ett hem och kärleksfull omvårdnad hos henne.

Emily Spörck drabbades av många svåra prövningar i sitt liv. Makens misslyckande inom yrkeslivet och hans långa sjukdomstid var svår att bära. Men det smärtsammaste förlusten var när hennes 14-åriga fosterdotter dog i en blodsjukdom. Flickan hade visat stort intresse för att välja samma yrkesbana som sin fosterson och bli läkare. Emily hade haft stora förhoppningar och drömmar kring henne.

Med obrutna själs- och kroppskrafter fortsatte emellertid Emily sin läkar-gärning upp i hög ålder tillsammans med sin fosterson, doktor Ben Spörck, vid deras stora praktik i Chicago. Vid 76 års ålder blev längtan att ännu en gång få träffa sin äldste broder, den 81-åriga generalmajoren friherre Ernst von Vegesack, så stark att hon gav sig ut på ha-

vet en vårdag 1901 tillsammans med sin fosterson Ben för några månaders besök i Sverige.

I augusti gick återfärden till Chicago. Emily ville ge återstoden av sina krafter till det land som en gång gav henne möjligheten att förverkliga sin barndoms dröm att bli läkare och arbeta i mänsklighetens tjänst och att i det landets jord finna den sista vilan.

En tidningsnotis meddelade att praktiserande läkaren Emily Spörck, West-Superior, Michigan, Nordamerika, avlidit den 19 februari 1904 i Chicago.

Referenser

- von Düben G. Berättelsen om Emily von Vegesack. En av de två första kvinnorna som tog läkarexamen. Idun; 1901: 450-1.
- Rosman O. Tabeller över Gotländska släcter. Visby: Landsarkivet.
- Lingegård. Gotländska föregångskvinnor, del II. Visby: Taurus förlag, 1988: 110-1.
- af Pontin M. Anvisning till valet af läkemedel, till inrättande af socken-apothek. Stockholm: Henrik A Nordström, 1825.
- Pontin, Magnus Martin, läkare. Svensk uppslagsbok. Malmö, 1934: 1001.
- Svenska Amerikanaren Tribunen. 29 mars 1873 samt 24 oktober 1877.